

Sz. Tóth Gyula

Az elektrográfiától a szóvarázsig

Bohár András egykori kollégám emlékére

Cselekvések, látások, kép/írások

Nehéz, rejtelmes úton haladunk, sok buktatóval, de izgalmas kalandnak ígérkezik. Talán egyszer odaérünk. Ha nem, hát akkor is sok élményben lesz részünk. Több fényes elme, filozófusok, írók (mint Sartre, Szentkuthy, Proust...) jelzőlámpái is világitanak, utunkat segítségükkel is próbáljuk terelni. Botladozunk.

Ünnepünk takarásban

A nemzeti ünnepet háttérbe szorította a víruskrízis. A nemzeti lobogót katonai tiszteletadás mellett felvonták a Parlament előtt. A szokásos szép ünneplés a Múzeumkertben elmaradt, a miniszterelnöki beszéd, valamint az e napon szokásos Kossuth- és a Széchenyi-díjak átadása is. Töredezett ünnep. Valami hasonlót érzek a *Búvópatak* 2020. márciusi számát forgatva. Méltó írások emlékeznek a jeles időkre, de az első és a hátsó borító fotóin mintha a mai állapotok, érzelmek súlya, a múlt köveivel nyomot hagyott volna. Ország László elektrográfiája ébreszti ezt bennem. Mi is ez? Művészeti irányzat, az 'Arnolfini Salon' Esszéportálon bukkantam rá. Két, számomra új fogalommal találkoztam: *elektrografika* és *elektrográfia*. Ezek természetrajzról Kováts Borbála írása szolgál magyarázattal. Olyan mediális szemléletről van szó, mely magát a közvetítő eszközt helyezi érdeklődése középpontjába, annak a kommunikációra és a társadalomra gyakorolt hatását, a közvetítés működésének sajátosságait vizsgálja. Az eddig ismertektől eltérő képi nyelv kialakítására vállalkozik, újszerű lehetőséget teremt „a világ és az ember eddig ismeretlen képének, sosem látott oldalainak feltárására”.

A képeket nézve, ilyesmi jelenik meg. Egy-egy eseményre ráakódik az évek hozadéka, ezek törlik az eredendő képet, amely tiszta pontossággal sohasem jelent meg az egyénben, ismeretek, érzelmek vegyes hordaléka, s mint maradvány rakódik le és raktározódik el. Ez a technológia úgy használja a technicizált információs társadalom eszközét, mint „ahogy a tengeri élőlények lassan belepik, belakják, beépítik életükbe a tenger mélyére süllyedt hajó roncsait”. A történelmi eseményekről többnyire tanulás útján szerzünk ismereteket. Ritkábban a személyes vagy közeli ismerősök tapasztalati révén. Ezeket bővítik az aktuális hatalom ünnepei, gazdagítják a tudományos kutatások eredményei, a művészi alkotások.

De itt már vegyessé kezd válni a kép. Például az 1848–49-es forradalom és szabadságharcról (de más történelmi eseményekről is) eltérő, sokszor szögesen ellenkező vélemények születnek, látnak napvilágot, és tartják a maguk befolyásoló hatását. A vegyes kép borzolódik, és borzol. (Nézzük a dokumentumokat a borítókon: Petőfi-kép, *Nemzeti dal*.) A benyomásokat, az így megőrzött képeket, ismereteket az ünnepi ceremónia aktualitása feleleveníti, fénné próbálja izzítani – vagy sikerül, vagy nem. Vagy hogyan sikerül? A művészi technológia által többdimenziós emlékröntgen jelenik meg, jelenben a múlt halványodó képei, őrzünk valamit belőlük. Még. Maradnak nyomok. Még nem elveszett a múlt. A „nyomat” figyelmeztetés.

Több tanulsága is van. Például kinél nagyobb a nemzeti tudat, a hazafiasság? Aki jelesre felel a tételből a vizsgán, vagy a közepes feleletet produkáló tanulónál, aki a vegyessé, töredékessé összeállt ismereteit s leginkább érzéseit nem tudja kifejtetni? A vizsgán nem is erre kíváncsiak. De a nyomat benne marad, és vele él. Tehát az elektrográfia segítségével, együttélésével, amikor az egyén a közösségi élményt „másként” mentheti el magában. És még hozzá varázslatosan.

Izgalmas művészeti-filozófiai útra tévedtem. És talákoztam Bohár Andrással: „az elektrográfia esztétája, maga is alkotója s filozófusa, ideológusa, művészet-történésze”. Bohár Andrással már korábban is találkoztam: a Törökbálinti Kísérleti Iskolában, ahol kis ideig tanárként dolgozott (1989–1990). Ilyen törekvéseiről akkoriban mit sem tudtam, a pedagógiai kutató-fejlesztő munka direktben erre nem utalt, nála háttérként keményen munkálkodott. Kedves, jó kolléga volt, akusztikai gitáron is játszott. Azt is megtudom, hogy Szigetváron a Szigetvári Kultúr- és Zöld Zóna Egyesület 1999 óta ad otthont a magyar elektrográfusok szimpozionjainak, országos tárlatainak, tematikus kiállításainak és egyéb rendezvényeinek. És a 2000-es évek elején Bohár András a városba költözött. Hogy mik vannak? Születésem helye. (Annak idején ez sem került szóba köztünk.) Értékes pályát futott be, 2006-ban, 45 éves korában váratlanul meghalt. A városban ma elektrográfiai múzeum hirdeti a nevét.

Lám, a rangos havi folyóirat milyen érdekes tájra vitt el az ünnep apropóján. S már az *antropofenomenológia* vidékén járunk. Jöhetnek az új felfedezések, vagyis „kalandra”-ra fel! (‘Aventure’ a XIII. századi francia regény kulcsfogalma, *csoda* és *vállalás*. Pálffy Miklós: *Regényhősök, archétípusok* = Tíz tanulmány, Grimm Kiadó, 2009.) Hát, van még ünnep a világon.

Az elektrográfia mögé

Akkor, tárgyunknál maradva, hogy is állunk Petőfivel? Nézzük az írott szöveget. Szerencsénkre a *Búvópatak* márciusi számában Tusnády László bő és színes tablót vázol fel. Armando Lucifero eposza – *Petőfi Szibériában* – kapcsán fejtegeti

a Petőfi-képet. Az eposzt is csend vette körül, de az is érdekes, egy olasz miért választotta ezt a témát. Sok a bizonytalan adat, tisztázatlan a költői sors. A költő eltűnt. Hol, hogyan? Maradt a remény, még élhet Szibériában, vagy valahol elrejtőzött. Máig izgató kérdések, kutatást involváló talányok. Petőfi velünk maradt. Mert sokan nem hiszik el, hogy léte, „valója tündérálmom csupán”. Hogy meghalt az, „*ki világunk mélységeit, annak titkait új látás alapján tárta elénk*”. (Kiemelés tőlem.) Rövid, de mozgalmos életét zúgás, mennydörgés, villámlás kísérte, megpihenve az alföldi tájakon, mélyen érzően ábrándozva szerelemről. „Lángelméjében az ellentétek vihara kavargott”. Tusnád László kitér a nemzet sorsára. Merthogy Petőfi leírta, hogy „nagyságunk ’mese talán’ (*A hazáról*)”. A kor döntéshozói nagyságunkról tudtak, de még „az emléket is ki akarták törölni az emlékezetünkéből”. Dicső múltunkat fények és árnyak szövik át. Mindegy is. Tusnád László ezzel zár: „Nagyjaink igazi helye szívünkben és elménkben van.”

Érdekes írásmű kerekedik. A háttérben több diszciplína húzódik meg: irodalom, történelem, tudomány, nyelvészet, fordításelmélet. Ennek megfelelően több műfaj elegyítésével újfajta írásmű születik, általa szemléletes röntgenképet kapunk. Tusnád szövege rétegeződik, amely egyrészt szövegtani bravúr, textológiai mestermunka, másrészt, az eposzon és más mozgásleírásokon, dokumentumokon keresztül, cselekvő dimenzióba ágyazódik. Fellelhetjük Roland Barthes koncepcióját, a szöveg tagozódását: „écriture–texte–lecture”. Ezen a vonalon eljutunk Jean-Paul Sartre-hoz is. Sartre, a *Mi az irodalom?*-ban kifejtett álláspontja után fokozatosan közelít a „szöveg gondolatához”. Majd a Flaubert-monográfiában már nagy jelentőséget tulajdonít a „formai-stiliztikai” kérdéseknek. És ezen a vonalon elfogadja a Roland Barthes által bevezetett „écriture”-t, az írásmű-értelmezést. Ami „az író egyéni nyelvének a műben formát öltő változata, melybe belejátszik a történetiség és a társadalmiság”. Sartre-nál ez az író összes szubjektív és objektív meghatározottságát, tehetségét és életpaszatát jelenti. Ami nem más, mint az élményvilág és az alkotói tevékenység. Sartre a hagyományos esztétikai felosztást „felhíváson alapuló cselekvéssel” bővíti. Ezt fejti ki Nagy Géza, *Az egyedüli egyetemesség (Jean-Paul Sartre). Egy polgári filozófus-művész egyéni és társadalmi kalandja a XX. században* című munkájában (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980). Modern Filológiai Füzetek. 31.) Az értelmezést érvényesnek tartjuk, amikor Tusnád szöveglátás, -kezelés – időben történő és időálló – jelentőségét hangsúlyozzuk.

Az új eljárások (írásmű) nyomán született szöveg újfajta olvasmányt kreál, amely újfajta olvasást kíván. Kanyarodjunk vissza az írást kísérő „elektro-fotográfiákhoz” (hogy én is megtoldjam egy fogalomleleménnyel), az elektrográfiához. Új írás, új beszéd, mindez új megjelenítést szül, itt a mediális nyelv. Ám ennek is van előzménye. A modern valóságfelfogásban már a számítógép elterjedése előtt megszületett a virtuális valóság, a lehetséges világ. Ezt a szemléletet a számrendszer

segítségével megalkotott, szimulált valóság, a „virtual reality” elterjedése csak tovább erősítette. Nagy Pál érdekesítő tanulmányában alaposan kifejti erre vonatkozó nézeteit, amikor „Szentkuthy valóságfelfogása és nyelvszemlélete” világot járja körül. (*A PRAE VILÁGA*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1999. 1/2. sz.) Proust és Joyce megkerülhetetlen. Szentkuthy Proustot és Joyce-ot a realizmus legmarkánsabb képviselőinek tartja, ugyanakkor: „Valóságszemlélete *túlmege* Proust realitásszemléletén”. Vessünk egy pillantást a Szentkuthy által említett „szerkesztési technikákra”, ezek: a *pánpermutáció*s, a *magnetikus és a biológikus sejt-stílus*. Nagy Pál kibontja ezeket, a legizgalmasabbnak az elsőt tartja, mert így a szavak „megrajzolják a világ szétszórt jelenségei között azokat a permutációs vonalakat, melyek az egymáshoz kötöttség felsőfokú csomózási technikáját jelentik”. Vagyis a halmaz minden egyes eleme minden másik eleméhez külön-külön hozzákapcsolódik. Hogy milyen elemeket köt össze Joyce és Szentkuthy itt nem részletezhető, mindegy is, az eredmény ugyanaz: megszakad a lineáris kommunikáció; az egyenes vonalú gondolkodásmódot a „térfogatos axiomatika váltja fel”. Németh László így határozta meg: „részleteket látó szerkezet”, ahol a halmaz minden eleme a halmaz minden másik elemével kommunikál. Ezzel *túlmege* a „mozaikszerűség”, dinamikus lesz a mű. Tusnád is valami ilyesmi eljárással virtuális állapotba hozza a „halmazokat”, és ezzel felkínálja többdimenziós, szintetikus képi ábrázolásra. (Amit a lapszerkesztők örömmel fogadnak.)

Szívesen elidőznénk az író-művész-zsenik szóvarázslatainál, eljárásainál, de témánk szempontjából ennyi elég. Folytatható az elmélkedés, ám kanyarodjunk a virtualitás felé. Esetünkben a virtualitás nemcsak „térháló, amely szofizmák, töredékes elmélkedések, asszociációk kusza együtteséből szövődik”, s mint „szűrő vagy ernyő” cselekvőképességünket gátolná (Bergson). Ez a virtuális világ: grafikai adatbázis segítségével létrehozott, háromdimenziós, szintetikus *képvilág*. Dinamikus, esztétikájával cselekvésre hív. Tegyük egymás mellé a már elolvasott Tusnád-szöveget és a kísérő képeket: érzékeljük, hogy egy szimbólumhoz vizuális jelek kötődnek, és ezek, mintegy játszadózva, játékosan végtelen utazást indítanak el. A művész és az olvasó-néző az idő és a tér egy képelt pontján egyetlen közös szinten, ám több dimenzióban találkozik. Az alkotó vizionál, teremt, az olvasó igyekszik belehelyezkedni. A mű igényli szabadságát – mozgósítja ismereteit a tárgyról (például Petőfi és kora) és az ábrázolt formáról, módszerről. Felidéz, összevet, de ezzel már maga is átítatódik időn és téren, ismereteken, új dimenzió bontakozik ki, ami elsősorban a tudat alatt, az érzékeken keresztül ölt *képet, fejben*. *Ami találkozik, legalábbis közelít a kiváltó, motiváló képpel – ez a virtuális valóság többáttételes alakja*. A cselekvéseket az írások, a fellelt dokumentumok is átfedésekkel, ellentmondásosan tárják elő. Maradnak a titkok, gyarapodnak a rejtélyes momentumok, szaporodnak a víziók, dolgozik a fantázia. A tárgyról szó-

ló élmény változatos, a rögzülést a képi formák segítik, bővítik. Nem az a kérdés, közelebb jutunk-e az igazsághoz, az a fontos, hogy kialakuljon a tárgyról szóló hatás. Ami gazdagítja az élményt, s maradandóvá teszi.

Zárszók. Tusnádylászló a jelek útján böngészve összefog, rendez. Megszületik a sajátja, szövege, a lap művészi szerkesztése nyomán képpel átszöve szinte zene-művé hangszerelődik – nemzeti oratórium imateremben. A mű az elmélyedni hajlandó néző-olvasót felkavarja, jó esély van arra, hogy kész átértelmezni egy sor dolgot. Érzékelheti, hogy amit kapott: tehetség, élettapasztalat, élményvilág és alkotói tevékenység nyomán jött létre. Képekkel, hangokkal körülvéve, Sartre szavaival: „az emberi cselekvések és körülmények megismerésére irányuló gondolkodással”. Az alkotómester pedig sajátos *történetirodalmár*: tanár, költő, műfordító, nyelvész, szépíró. A több nyelven történő át/járás (olasz, török), a nyelvek birtoklása, a nyelvi elemek, szerkezetek művészi forgatásának eredménye: lírával hangolt szépírás. Ami alkotásán, egész termékeny pályájának izzó érlelődéseként megjelenik: *irodalomtörténet-írás másként*. S így Petőfi világának *mélységeit, annak titkait új látás alapján tárja elénk*. Mert ahogy Ködöböcz Gábor idézte egy hozzám írt levelében Blaise Pascal szavait: „Mindig van elég fény ahhoz, hogy lásson, aki akar, és mindig van elég homály ahhoz, hogy ne lásson, aki nem akar.”

Tusnádylászló a *fény filozófiáját* fejtegetve (Búvópatak, 2019. július) a *szív és az ész* kapcsolatát boncolgatta. És íme, akik lelki, erkölcsi, szellemi motivációval *a kép és a gondolat* titkait keresik, alkotásaik, mint halmazok révén kommunikálnak, és létrejön az írás és a kép teremtő találkozása.

Így jutunk túl a posztmodern traumán. Aki nem hiszi, járjon, akarom mondani: nézzen utána. És hangolódjon rá.